

Օ Տ Ա Ր

ԲԱՌԵՐԸ ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՄԷՁ

Ա

Թէ լեզուի մը մէջ օտար բառերու մուտն երբեմն ստիպողական է և շատ տեղ պատշաճ, անվիճելի է սկզբամբ : Արդի լեզուաց ամենէն կատարեալներն, ֆրանսերէնը, անգլիերէնը, գերմաներէնը, լեզուն են օտար բառերով : ()ամաներէնը մեծ մասամբ կազմուած է արաբերէն ու պարսկերէն բառերով : Հայերէն լեզուն եւս օտար բառեր առած է շատ մեծ թուով : Ասոնց մէկ մասը անմիջական դրացութեան կամ զիրկնդխառն բնակութեան բերմամբ մը տած են մեր լեզուին մէջ, իսկ ուրիշ մէկ մասն ալ մեր գրական նախնեաց կամաւոր և գիտակից ընտրութեամբը :

Հիւպշման հայերէն լեզուին մէջ մուտ գտած օտար բառերու լիակատար ցուցակները կու տայ իր ծանօթ ֆերականութեան մէջ, որմէ կը տեսնուի թէ ոչ նուազ քան 512 բառ ունինք յունարէնէ, և ոչ նուազ քան 686՝ պարսկերէնէ. ասորերէնէ՝ 133, իսկ նոր պարսկերէնէ ու արաբերէնէ՝ 171 : Մեծանուն մասնագէտը տուած է նաեւ բնիկ հայերէններու բառացուցակ մը, որ 438 բառ միայն կը պարունակէ. ու եթէ ուշադրութիւն չընէ ոք այն կարեւոր պարագային թէ այս վերջինը արմատ բառերու ցանկը միայն է, և այն՝ ոչ լիակատար, կրնայ մղուիլ այն կարծիքին թէ հայերէն լեզուին մէջ իւրաքանչիւր բնիկ բառի դէմ աւելի քան երեք փոխառեալներ կան : Արդարեւ կրնայ այս պարագային կիրարկուիլ ընկերարաւ նական այն առածը որ կ'ըսէ թէ « Թիւեւը ստախօս են, » բայց փութանք աւելցնել թէ Թիւեւը կը ստեն միայն անոնց համար որոնք ի հաշիւ և ի միտ չեն աւանդ անոնց նշանակութիւնը ճշգրտ պայմաններն :

Այս մասին զաղափարներն ճշգրիտ և որոշ սկզբունք մը հանել կարենալու նպատակով՝ հայերէն լեզուին մէջ գտնուող օտար բառերը երեք դասի պիտի բաժնեմ :

Նախ — հարկաւոր բառեր, որք մեր լեզուին հայթայթած են էական տարրեր և բոլորովին իւրացուցած ըլլալով՝ անոր ամբողջացմանը սատարած են. այսպիսի են, զ. օ., պատուէր, պայման, պարտեզ, մեքենայ, կադասար, աղամանդ, րադգման, գաղտը : Զեմ կարծեմ թէ այս կարգի բառերը փոխառեալներու աւելի քան մէկ հինգերորդը կազմեն, կամ թէ 300էն աւելի ըլլան թուով :

Երկրորդ — լոկ ձոխութեան կամ զարդոյ պաշտօն կատարող բառեր, որք մեր լեզուին անհրաժեշտ պէտք չեն, վասն զի անոնց դէմ բնիկ հայերէններ ունինք, այս կարգին կը վերաբերին, զ. օ., դանդախ, փառանք (սանձ, բերանակապ, ղնչակալ) — համակ (գիր, թուղթ). պատերազմ (կռիւ, ծէծ). գաւազան (վարդ). տաք (շոգ). պաշտ (արքունիք), ետաք (գրագիր). տաք տաքս (խրխորատ). գոք (հոր). փխխտ. փոյ (խմաստասէր). հետոր (ճարտասան). ժահր (թոյն), և այլն :

Երրորդ — Դիպոսածական և անցատր գործածութիւն մը միայն ունեցած օտար բառեր որք մեր լեզուին փոխառեալ բառերու ցուցակներուն մէջ նշանակուած են թէպէտ, իւրացուցուած չեն և օտար կը մնան : Այս կարգի բառերուն դէմ կամ բուն հայերէններ կրնան դրուիլ և կամ մասնաւոր կրօնի մը, օտար հիմնարկութեան մը յատուկ են, և ուստի անտեղի է զանոնք թարգմանել, զ. օ., բարսմոնք, կեշտ, քեշ, փոշիպան, սպասարար, վոշոք, փոշարիշ, շպետ, խարթակակ, քոսիդայ, շոշիպայ, ասրոնայ, ատրոնայան, մարգարան, քրտիկար, փանդամ, փարգաստ, և այլն : Այսօր ալ այնպիսի օտար բառեր կը գործածենք, կամ որովհետեւ միջազգային դարձած են իրեն մասնաւոր օտար հիմնարկութեան ցուցիչ, և կամ դիպոսածական զիջում մը կ'ընենք առանց փոխ առնելու օ՝ և է մտադրութեան, զոր օրինակ

կ'ըսենք թալէր, ֆռանք, թորի, հուիկ, միքատոյ, տուժա, ձար, սուլթան, զէհր, զըրբմ, և այլն: Այս մասին, մանաւանդ խօսակցութեան մէջ, յանցաւոր անհոգու-
թիւնը գրեթէ ընդհանուր ըլլալով՝ բազում օտար բառեր կը գործածուին ըսողովին անհարկի: Բայց քանի որ ասոնք թու-
ցիկ ներկայութիւն մը միայն կը վայելին խօսուած լեզուին մէջ և ոչ երբէք կ'ըն-
տելանան գրաւորին, մեծ կարեւորութիւն
չունին:

Գծուար է մեղադրել ժողովուրդը մը Ա
կարգի բառերու փոխառութեան համար: Օտար գործիքի, բերքի, պաշտօնէի հետ կը
մտնեն նաեւ զանոնք նշանակող օտար
բառերը անզգալապէս: Հայերէն լեզուին
վրայ մասնաւորապէս խօսելով՝ կարելի
է սակայն այս մասին եւս վերապահու-
թիւն մը ընել, քանի որ այս լեզուին նո-
րակերտելու ընդունակութիւնը անասանման
է:

Աւելի խիստ քննադատութիւն կը հրա-
ւիրեն Բ կարգի բառերը, որոնք ճոխու-
թեան կամ պերճանքի հոմանիշներ միայն
լեզուին մէջ աւելցնելու ծառայած են և
կամաց կամաց բնիկ հոմանիշներուն վը-
րայ տիրապետած են իբր թէ ասոնք ան-
պահիւ կամ ստորին տարրերն ըլլային
լեզուին:

Բ

Փոխառեալ բառերու այս դասաւորումն
ընելէ յետոյ կրնանք քննութեան առնել
մեր նախնեաց լեզուական աշխարհավարու-
թիւնը այս մասին:

Մենայեւն զարդոյ թնկ կայերեւ րա-
տին ու քերականական կարգին տառած է
նախապատուութիւնը: Երբ օտար բնագիրը,
զոր կը թարգմանեն հայերէնի, երկու հո-
մանիշ ունի միեւնոյն խօսքին մէջ, մեր
թարգմանիչը եւս կը դնեն երկու հոմա-
նիշ, բայց բուն հայերէնը նախ, և յետոյ
փոխառեալն կամ ընտելացեալը, եթէ հարկ
է: Գ. օ., «Ի սանձս և ի զանդանաւանդս
ձմեռացես զկզակս նոցա»: Ինքնագիրը գը-

րուածոց մէջ եւս, չախորժելով նոյն բառը
կրկնելէ, երբեմն օտարամուտ հոմանիշ մը
գործածել յանձն առած են, բայց երկրորդ
կամ երրորդ կրկնութեան դէպքին մէջ
միայն. նախ «կարօտ» կ'ըսէ, և վերջէն
«նիազ»: Մ'եր ամենաքաջ դասական գրող-
ներն անգամ իրենց նախափորձերու շըր-
ջանին մէջ ուղիղ լեզուական աշխարհա-
վարութիւն մը փնտռած են, և անոր ը-
րունմանը հասնելէ առաջ ունեցած են գը-
թումներ: Սակայն իրենց մատենագրական
լեզուն հասակին մէջ անոնք իրենց հրա-
շակերտներն յօրինած են աւելի կատա-
րուն սկզբունքներով և կարի զգուշա-
ւոր կեցուածք մ'են առած հանդէպ օ-
տարաբանութեանց, և հրաժարած են ընդ-
հանրապէս այն օտար բառերէն ու քերա-
կանական կերպերէն զորս ի սկզբան անդ
ասորերէնէ և յունարէնէ և պարսկերէնէ
կ'առնէին¹:

Գրական այս սկզբունքը ողջամիտ է և
սխալ պիտի ըլլար համարիլ զայն լոկ
ներշնչում մը զգացումնական տոհմասի-
րութեան: «Շովինիզմը», ըստ կարծեաց
ոմանց² «ոչ մի տեղ այնքան փոքրագո-
թեան, անձուկ մտքի տպաւորութիւն կը
թողու որքան երբ կը ցածանայ մինչեւ
բառագիտութիւնը»: Այս վճռին մոլորանքը
որոշ ու պայծառ կերպով երեւան բերե-
լու համար պէտք է նախ հարցնել թէ ի՞նչ
է «մոլեռանդութիւն»: Իմաստասէր մը կը
սահմանէ զայն պարզապէս ըսելով — «մո-
լեռանդ ես երբ ճիգերդ կը բազմապատ-
կես մինչ մոռցած ես նպատակդ»: Ու ի՞նչ
է լեզուին նպատակը — Միտքը բացատ-
րել: Արդ, ո՞րն է հայերէն լեզուով մեր
միտքը արտայայտելու նպատաւոր ուղ-
ղութիւնը. օտար բառերը որդեգրել, թէ
անոնց տեղ հայերէններ յօրինել: Պատաս-
խանք ինքնայայտ է:

Ամենէն աւելի լուսաւորեալ ազգաց

1. Տեսնել Հ. Անդրեկեանի «Գեղեցիկ լեզուին մէջ»
աշխատութիւնը, Բպ. էջ 509, 1907.

2. Շամիր Սրմէն, «Եւրոպական բառեր հայերէնում»
Բպ. էջ 18, 1908.
A.R.A.R.®

գորոշներն ալ այս լեզուական աշխարհա-
վարութեան կը հետեւին այն չափով որ
իրենց լեզուին ընդունակութիւնը կը թո-
ղու: Անգլո — Սաքսոնք, Անգլիացիք և Ա-
մերիկացիք, իրենց լեզուին բնիկ տարրե-
րուն կու տան նախապատուութիւնը և լա-
տինական բառերը կը գործածեն միայն
ուր որ ստիպուած են: Թէպէտ իրենց բը-
նիկ բառերն ու ասացուածներն յաճախ
կարկտանաւոր հնարքներ են, մինչ անոնց
համապատասխանող լատինականներն միա-
ժող են, այսինքն աւելի բարձր աստի-
ճանի հոլովոյթի հասած բացատրութիւն-
ներ, առաջիններն աւելի պարզ ու հզօր
կը գտնեն ու գանոնք գործածել կը սիրեն
յաւէտ, ինչպէս to go up, to get
down; put up, put down, put out;
look up, look out, look down կ'ըսեն
փոխանակ to ascend, to descend և
այլն ըսելու: Տարակոյս չկայ թէ անոնք
անգլիերէն բառեր պիտի ստեղծէին, եթէ
լեզուն ընդունակ ըլլար ինչպէս հայերէնն
է, այն լատինական և յունական բառե-
րուն տեղ՝ զորս ստիպուած են գործածել
վերացական և գիտական շատ մը բացատ-
րութեանց համար: Միլտոֆի «Իրախտ
կորուսեալ»ը, Դր. Ճօնսընի գրեցը, հա-
զիւ երբեք ընթերցողներ կը գտնեն, վասն
զի, հակառակ իրենց զբաղան արժանիքին,
զուրկ են այն համէն ու հոտէն զոր բուն
անգլիերէն բառերու նախապատուեալ գոր-
ծածութիւնը կու տայ « Յընեանի ճամ-
բորդութեան » օրինակի համար, և նոյն
խակ Աստուածաշունչի թարգմանութեան:

Իրօք Աստուածաշունչի հայկական և
անգլիական թարգմանութեանց պարագա-
ներն համեմատելի են: Պատեսական տի-
բապետութեան շրջանին՝ լատինական բա-
ռերու բազմութիւն մը անգլիերէն լեզուին
մէջ մուտ գտաւ, բայց գիւղարնակ ժողո-

վուրդը շարունակեց իր հին, անխառն
անգլիերէնը խօսիլ: Երբ «Արքայ Ճէյմսի»
կոչուած թարգմանութիւնն ընել ձեռնար-
կեցին, որոշեցին գործածել ո՛չ ազնուա-
կանաց խօսած բարձր անգլիերէնը զոր
հասարակ ժողովուրդը չէր հասկնար, այլ
հասարակ ժողովուրդին անգլիերէնը զոր
ազնուականութիւնն ալ կը հասկնար:

Ճիշդ նոյն բանն ըրին մեր թարգմա-
նիչք ալ Արքայ վաւաճապուհի օրով. ա-
նոնք ալ Զիչ տեղ և միայն յարմար կամ
հարկաւոր եղած տեղը գործածեցին ազ-
նուականաց լեզուին այն բառերը որոնք
օտարաշունչ հանգամանք մը ունէին, և
ծայրէ ի ծայր նախապատուութիւնը տուին
ժողովրդական բարբառին, բուն հայկական
բառերուն և բացատրութեանց կերպին,
միայն կանոնաւորելով զայնս, զի իրենց
նպատակն էր Ս. Գիրքերը ընծայել ազ-
գին, բովանդակ ժողովուրդին իմացողու-
թեանը, և ոչ թէ ազնուական դասակար-
գին, շնչին փոքրամասնութեան մը: Այս
նպատակէն ներշնչուած ըլլալով ի՞նչ որ
այն օտար բառերը զորս ի սկզբան մու-
ծեր էին իրենց թարգմանութեանց մէջ, ի
վերջոյ, յետ անդրադարձման, ուզեցին
հայերէն նորակերտ բառերով թարգմանել:
Այսպէս ընել ջովինիք մէջ, և ոչ փոք-
րոգութիւն կամ անձկամտութիւն, այլ բա-
նիմացութիւն, նպատակին հասնելու հա-
մար ուղիղ շաւիղին հետեւելու իմաստու-
թիւն:

Գ

Շովինիք մի և փոքրօրութեան ամբաս-
տանութեանց երկիւղէն բոլորովին զեր-
ծակալ կը զգամ ինքզինքն երբ իրեւ-
սկզբունք կը հռչակեմ թէ

1. Բոլոր օտար կամ ետրպական բա-
սերք պէտք է հայերէն նորակերտներով
թարգմանել երբ անոնց համապատասխաններն
արդէն յիսն մեր լեզուին մէջ:

2. Հայերէնի մէջ հնունդ ընտելացած օ-
տար բառերն պէտք է յօրժածնք, բայց
միայն յազատիկ պարագաներու մէջ, երբ
անոնց հոմանիշ թոն հայերէններ ունինք:

1. Նիւ Երբոր հանրային կարգերու և շնորհքու մէջ
Բնիւն արդիւնող պաշտօնական ծանուցման տարտու-
նեւուն վրայ տարբերով գործածեցին to expectorate
բառը (լատ.), սակայն վերջապէս փոխեցին զայն to spit
(հայերէն), որ բնիկ անգլիերէնէ և զոր ոչ ոք հնչող չհասկը-
ցած ըլլալ կեցե՛ն և պատիժէ խուսափել:

Գարձեալ կ'ըսեմ, լեզուին ամենէն էա-
կան բարեմասնութիւնն է պարզութիւն.
ուրեմն երբ հայուն կ'ուղղես խօսքդ, պէտք
է որ բոլոր բառերդ, եթէ կարելի է, հա-
յերէն ըլլան, և բնիկ հայերէն: Այս խըն-
դիրին վրայ խօսելու ատեն ոմանք կը
բերեն աչքի առջեւ այս կամ այն քաղա-
քի Հայոց այս ինչ դասակարգը որ օտար-
ներու հետ շփում ունեցած և ընտելա-
ցած է կարգ մը օտար բառերու: Երտակ
ուղղութիւնը գտնելու համար հարկ է որ
առնենք ազգին ամբողջը և զինքը անձա-
նօթ համարինք այն բառերուն զորս կ'ու-
զենք իրեն հասկցնել: Աղբ, ինչ կը հաս-
կընայ հայ ականջը միջբօս, պաթուղիա,
զենէլուղիա, մեգալոմանիա, բիրտկրացիա,
պրոկրեսիստ, սօցիալիստ և նման բառերէ՝
զորպիսիքն կ'ուզեն մեր զրոգներէն ոմանք
որ որդեգրենք հայերէնի մէջ: Մեր գոր-
ծը անբաղդատելի կերպով աւելի հեշտ
չ'ըլլար եթէ անոր լսեցնենք հայերէն նոր-
կազմ բառերը — մանրէ, ախտաբանու-
թիւն, մեծամուլութիւն, դիւանապետութիւն,
յառաջդիմական, ընկերվարական: Հայ ի-
մացողութեան շատ աւելի մօտ չ'ենք բե-
րեր գաղափարները այսպիսի հայերէն բա-
ռերով քան օտարներով:

Կրնայ առարկութիւն յարուցուիլ թէ
այս նորակերտ բառերէն ոմանք «տար-
տամ» կամ «շատ ընդհանուր» իմաստ մը
կը յայտնեն, կամ թէ «անընդունակ են
կեանքի»: Այս տպաւորութիւններն յա-
ճախ պատիր են: Քիչ բառ կայ որուն
կազմութիւնը բոլորովին անբասիր ըլլայ,
իւր նշանակութեանը լիովին և ճշդիւ պա-
տասխանէ ստուգաբանօրէն: Եւրոպական
շատ բառեր որոնց վրայ մենք պարզմոտ-
րէն կը սքանչանանք աւելի տարտամ և
նոյն իսկ սխալ իմաստ կրնան տալ, բայց
երկար գործածութեան շնորհիւ ստացած
են քաջորոշ նշանակութիւն: An մաս-
նիկը an-odontie բառին մէջ ան-տտամ-
նութիւն կը նշանակէ, այսինքն ատա-
մանց ամբողջական բացակայութիւն, սա-
կայն միեւնոյն մասնիկը an-émie բառին
մէջ արեան բացակայութիւն, արիւնէ գուրկ

վիճակ մը ցոյց չի տար, այլ արեան
սակաւութիւն կամ այլ նկատմամբ ան-
զոհացուցիչ վիճակ մը: Socialisme բա-
ռը որ եւրոպացի գործաւորներուն համար
իսկ այժմ որոշ իմաստ մ'ունի, միթէ
գիտուններն չ'են յօրինած, և երկար տա-
րինքու գործածութեան ուժովը չ'է որ
իմաստի պայծառութիւնը ստացած է: Մեր
«սահմանադրութիւն» բառը միթէ գործա-
ծութեան շնորհիւ չ'է որ առած է քաղա-
քական constitutionի որոշ իմաստը:
Միթէ constitution բառին մէջ, որ մար-
դուն կազմին համար ալ կ'ըսուի, ո՛ր և է
որոշ իմաստ կ'որ քաղաքական սահմա-
նադրութեան. ո՛չ. գործածութիւնը օժտած
է զայն այդ նոր իմաստով: Բառը նշան
մը միայն է, յաճախ լոկ նշոյլ մը ամբողջ
մտքին զոր արտայայտելու կը կոչուի: ()-
րինակները անթիւ են այն բառերուն որք
սկզբնապէս և ստուգաբանօրէն շատ պարզ
ու աննշան բան մը ցոյց կու տան, սա-
կայն գործածութեան շնորհիւ ստացած են
իրենց բարձրօրէն զարգացած հիմնա-
կութեան մը, վիճակի մը, գործողութեան
մը քաջայայտ նշանակութիւնը: Post բա-
ռը սկզբնապէս ձող կամ ճաղ կը նշանա-
կէ, յետոյ իրարկուած է իրարմէ որոշ
հեռաւորութեամբ տնկուած ձողեր, կայանի
և հանգրուանի նշաններ ցոյց տալու, և
վերջապէս առած է կառավարական թղ-
թատարութեան արդի ահագին զրութիւնը
ցոյց տուող նշանակութիւնը:

Այս իրողութիւններն աչքի առջեւ չու-
նենալէն կը ծագին կարգ մը աւելորդ ա-
ռարկութիւններ մեր լեզուին ամենալաւ
բառերէն ոմանք դէմ: Օրինակ իմն, դոդ
բառը մեր նախնիքը գործածեր են իբրեւ
անունը այն ախտին որ paludisme կամ
malaria կը կոչուի յեւրոպացոց: ԸՃԸ-
մարիտ է թէ այս ախտին սովորական
տագնապին մէջ նախ դողալ կամ սարսը-
ռալ, յետոյ տաքնալ կամ ջնոնուլ, վեր-
ջապէս քրտնիլ կայ. երեք աչքի զարնող
նշաններ: Որովհետեւ չ'են ուզած որ ախտ-
անունը երկար նկարագիրն ըլլայ տագ-
նապին ամբողջ հոլովոյթին (դողաջերմ-

նաքիրտն)։ Ընտրած են այն երեւոյթը որ ամենէն աւելի ընդորշ է թուած, այսինքն դողը, և անով անուանած են փստը ։ Թուրք ժողովուրդը տաճնապէն երկրորդ փուլն է առած իբրեւ աւելի յատկանշական, այսինքն ջնոնուրը, և փստը անուանած է «բարբամ»։ Անզոր է այն առարկութիւնը թէ այս փստին անկանոն ձեւերը կան ուր սարսուռ կամ դող չի զգար հիւանդը։ Ժողովուրդը ատիկայ ալ նշմարած է, և անկանոն մը պատասխանած է այդ և նման անբնականոն ձեւերուն, ըսելով «Փաղտուկ դող»։

Ուրիշ օրինակ մըն ալ ունինք «հեւք» բառին մէջ։ Յունարէնէ առնուած եւրոպական *asthme* բառին ստուգաբանութիւնն ալ «հեւք» է, անանկ որ հայերէնն ու յունարէնը հոս անամծայն են։ Սակայն մեր գիտուններէն ոմանք *asthme*ի դէմ դնել ուզած են նորակերտ բարդ մը — «ծանրաշնչութիւն»։ Մանաւանդ բժիշկ զրոյները յիշելու են թէ փստաբանական երեւոյթները ոչ այլ ինչ են բայց եթէ բնախօսական երեւոյթներու եղանակաւորումներ, մերթ չափազանց սաստկացած ու մերթ չափազանց մեղմացած ։ Այս սկզբունքին վրայ է հիմնուած *physiologie pathologique* (փստաբանական բժշկախօսութիւնը) որ հակասական բացատրութիւն մը կը թուի առ երես ։ Շատ լաւ և շատ ապահով են այն փստանուններն որք այս բնախօսական երեւոյթներու չափազանցութեանը կ'ականարկեն ։ «Հեւք»ը, օրինակ իմն, այսպիսի սքանչելի բառ մըն է։ Երբ վազէ ոք, կը հեւայ, շնչառութիւնը անսովոր սաստկուութիւն մը կ'առնէ։ Բայց երբ ոք հեւայ նստած տեղը, ու ասիկա տեւէ ժամերով կամ կրկնուի պահ ընդ պահ, բնախօսական երեւոյթի մը սաստկացածը կ'ըլլայ,

և ուստի «հեւք» կը կոչուի։ Կոչուած է այդպէս։ Մեր լեզուին մէջ շատոնց գոյ են այդ փստանուններն, դող և հեւք, թէպէտ ծանօթ չեն բոլոր գաւառացիք։ Սեբաստացիք շնչասպառ եղած մարդուն համար կ'ըսեն «հեւքը հեւքը կ'ուտէ»։ Աինցիք կ'ըսեն՝ «կու հեւայ», իսկ երբ փստային վիճակին վրայ է խօսքը, ասացուածի տարբեր ձեւ մը կը գործածեն — «հեւք է եղեր», «հեւք ունի», «հեւքը բռնի է» կ'ըսեն, և ամենադոյզն երկդիմութեան տեղ չեն թողուր։ Նմանապէս *râler* կոչուած ձայնը կը նկարագրեն ըսելով «կու խժայ» կամ «սիրտը կու խժայ»։ Բայց երբ *bronchite* փստը ուզեն նշանակել կ'ըսեն «խժուկ է եղեր»։ «խժուկը չ'անցաւ», «խժուկի դեղ է»։ Այս առթիւ անցողակի ըսած թէ *rales*ին հիշող ու բնական հայերէնը պիտի ըլլար «խժխիժ» կրկնական մը, «սիրտը կը խժայ» բացատրութիւնն առնուած։ Ատիկա քանի որ ես կ'առաջարկեմ, քննադատութեան ենթակայ է։ Բայց քննադատութեան ենթակայ չեն մեր լեզուին հին ու բնիկ աղուր բառերը։ «Դող», «հեւք», «խժուկ» և նմանօրինակ բառերը հայ ժողովրդական հանճարի հին ու հարազատ ծնունդներն են, ու լեզուաբանօրէն նկատելով՝ մեր լեզուին ամենէն հիանալի բառերուն կարգէն են։ անոնց քննադատութենէ զերծակայութիւնը երաշխաւորեալ է թէ՛ ականդութեան և թէ՛ գիտութեան զօրութեամբ։

Դ

Հայերէն լեզուին մէջ մուտ գտած օտար բառերու վրայ այս հակիրճ ուսման իբրեւ եզրակացութիւն կը բաւէ ըսել թէ անոնց տեղը մեր լեզուին մէջ պէտք է ստորա-

1. Այս պարագան կը բացատրէ իմ Մեծ. արուեստակցին, Սեբաստացի Դոքթ. Տաղաւարեանի մոլորանքը, երբ անկիւյ չի հաւելիր այս բառերուն (ԲՊ. էջ. 433, 1907), զի կարծես է թէ ես կ'առաջարկեմ զանոնց զործածել իբրեւ փստանուն։ Իբրեւ, Սեբաստիոյ

գաւառաբարբառին մէջ չկայ ոչ «Դող»ը և եւ ոչ «հեւք»ը իբրեւ փստանուն, բայց Աինցի մէջ երկուքն ալ կան հնուց։ Վանի գաւառականն ալ *paludisme* «դող» կը կոչէ։

կարգ ըլլայ բնիկ բառերուն, և չգործածուին բայց միայն երբ հարկաւոր պակաս մը կը լեցնեն: Ասիկայ զիջում մըն է որ կ'ըլլայ մեր լեզուին ընտելացած հին օտար բառերուն, ինչպէս պատերազմ, քարգման, եպիսկոպոս: Գալով նոր օտար բառերու, պէտք է անողոր խստութեամբ հեռու պահել այնպիսիներն մեր լեզուէն, և միայն հայերէն նորակերտ համապատասխաններ զործածել անոնց տեղ: Մեր լեզուին մէջ տեղ չպիտի տանք քիտրալացիս և պրոքրէսիսը և նման բառերու, վասն զի հարկ չկայ: Մեր լեզուն սքանչելի ընդունակութիւնն ունի նոր բառեր յերելու, և ուստի պէտք է յերիւրել յարմարն ու գեղեցիկը: Հայերէնին այս ընդունակութիւնը պարտաւորիչ կը դարձնէ մեզի համար այս լեզուական աշխարհաւարութիւնը որ գիտական է և ոչ լոկ զգացումաւոր: Ո՛ր է լեզուի համար անկատարութիւն մըն է օտար բառեր գործածել, այսինքն այնպիսի բառեր որք կարկտաններ են լեզուին կցուած, և հասկըցուելու համար մասնաւոր տեղեկութիւն կը պահանջեն: Կատարեալ լեզուն ան է որուն բոլոր բառերը իրարու կապակցուած են ստուգաբանօրէն, և ամէն նոր բառ որ կը լսուի իրեն և զգակից մը և ընտանի մը կ'ողջունուի հասարակաց հասկացողութենէն: Այդ աստիճան կատարեալ լեզու մը չկայ. բայց հայերէնը կրնայ, հակառակ իր շատ մը օտարամուտ բառերուն, այդ իտէալին մօտենալ աւելի քան ուրիշ ո՛ր է լեզու: Հայերէնը ունի իր բնիկ տարրերու բաւական առատութիւն, որմէ կրնան դարբնուիլ անթիւ նոր ու գեղեցիկ բառեր — անանկ բառեր որք հայ մտքին միշտ և ամեն դարու մէջ լուսաւոր երեւնան, իմաստի նշուով մը փայլին: Ի հարկէ, այս սկզբունքին գործադրութիւնը մեծամեծ զգուշութիւններով ըլլալու է: Աններելի յանցանք է մեր գաւառաբարբառներուն մէջ պահպանուած ամենապատուական բնիկ բառերը անգիտանալով կամ անգիտելով ձեռնարկել նորեր դարբնելու: Նոյնպէս մեծ յանցանք է ո՛ր և է բառ

ստեղծել որ զուրկ ըլլայ յատկութենէ և գեղեցկութենէ. բայց աւելի մեծ յանցանք է օտար բառերը հայերէնի մէջ մտցնել, թեթեւօրէն վճռելով թէ չէ կարելի արժանաւոր հայերէն մը նորաշինել: Ո՛չ որ իրաւունք ունի վճռելու թէ հայերէն լեզուն մինչեւ այս ինչ կէտը կ'երթայ և ոչ աւելի հեռուն, զի անոր ընդունակութեանց սահմաններն անծայրածիր են:

Դոկտ. Մ. Ս. ԳԱՐԻԵԼԵԱՆ

ՍԱԿԱՏ, ԿԱՄԻՐ, ՅՈՐԴՈՐԵԼ

Մեծարգոյ Հ. ՊՈՒՐԿԱՆԻՍ

Նրէկ կարդացի Ձեր մի գեղեցիկ ուսումնասիրութիւնը Կոստ. Երզնկացու մասին. Բառարանի մէջ կային մի քանի բառեր, որոնց ըստ իս անճիշդ էին բացատրուած. այդպիսիներն մէկն է 1. Ասկառ բառը: Այս բառը երբեմն կը գործածուէր Դիարիկէանի բարբառի մէջ Ասխար հնչմամբ և կը նշանակէր ստոծանի (diaphragme). սովորութիւն էր չորցնել և ուսել, որ այժմ չկրացած է: 2. Կամկար կը նշանակէ ոչ թէ կամակար, այլ ցանդալ, ինչպէս որ մենք կ'սաննք՝ խմորը կամկար եկաւ. կամկար քայլել: 3. Յորդորել բառը մեր լեզուի մէջ կը նշանակէ անել. այսպէս կ'սաննք՝ Լուրին պէս յորդորես: Յաջողութիւն ցանկանալով Ձեզ՝ մտած միշտ յարգանքս

Արարեալ Ձաճեալ

Ք Ո Ւ Թ Ե Ր Ի Կ Ը

Բուխերիկին բոցը կ'աչծեմ ճարճատուն.
Անով բերելըս երազկոտ կը վառին.
Եւ կը դեռնի կայծերն մոռնիլը Լուին՝
Խաւարին մէջ՝ ուր միայն ինքն էր արթուն:

Ո՛րքան կարճ է անոր այդ կենացը լոյսի.
Ծրենուզին հետ իր գերեզմանն ունի ան.
Ինչո՞ւ լուին կրկինք մ'ալ ինք՝ ուր շողան
Իր ճաճանչներն՝ որոնց լոյսն յար մեզ հոսի:

Ինչո՞ւ չընտղ իրերն այնքան շատ մոռնին,
Ինչո՞ւ կայծերն, երգերն, ու խունի շուշանին՝
Չունին իրենց անմահ եթերն ու զըրբաւս,

Ո՛ր լէ խոցը սրբաբնի իրենց վիշտ կամ արտ.
Այլ միշտ ապրին և թրթրանս սիրաւէս.
Ինչո՞ւ անոնց ալ լին ապրիբ տա յաւէս...

Ահարոն